

Meistrist epigooniks, epigoonist ikooniks: Jakob Liivi luule retseptsoonist¹

Pille-Riin Larm

Käesoleval aastal möödus Jakob Liivi (1859–1830) sünnist sada viiskümmend aastat. Tänapäeva kirjanduslood ja entsüklopeediad paigutavad kirjaniku 19. sajandi lõpu järelromantiliselt, nn epigoonilisse kirjandusvoolu, hämarasse aega ärkamisaja, realismi ja Noor-Eesti vahel, ning märgivad üksmeelselt ära ta luule eepilisuse ja vormiteadlikkuse. Selles näivad ühel meelel olevat nii „Eesti kirjanike leksikon” (Põldmäe 2000: 289–290), „Eesti kirjanduslugu” (Järv 2001: 113–114) kui ka 19. sajandi luulet tervikuna analüüsiv Sirje Oleski artikkel „Eesti luule XIX sajandi viimasel veerandil” (Olesk 1989: 150–162). Tegelikult on Liivi looming sündinud märksa pikema aja jooksul kui järelromantiline 19. sajandi lõpp ning olnud žanriliselt mitmekesine. Et Jakob Liivi on enamasti lüürikuks peetud, näib mõistetav, kui silmas pidada autori luulealast produktiivsust: kokku on ta kirjutanud üle 800 luuletuse („Viru kannel” 1936: 8).

Tagantjärele näib, et Liivi luule on olnud hinnatuim osa tema loomingust – 19. sajandi lõpus avaldasid teda pea kõik eestikeelsed väljaanded ning Liivi populaarsemad luuleraamatud ilmusid tiraažides 1000–2000 eksemplari (Kirjanik... 1936: 443). Tema luulekogud „Viru kannel” I (1886), „Viru kannel” II (1891), „Leinalilled” (1894), „Viru kannel” III (1900), „Jakob Liivi kirjatööd” I (1904), II (1910) ja „Lüürilised laulud” (1929), „Päikese veerul” (1933) ning eepilised lugulaulud „Kõrbelõvi” (1898), „Püha kuju” (1900), „Vaimude org” (1906) jt on pälvinud küllaltki elavat vastukaja. Lisaks auhinnati Liivi Eesti Kirjameeste Seltsi teisel võidupeol vormipuhaste sonettide eest (1888) ning tema tekste kaasati Matthias Johann Eiseni antoloogiasse „Uued eesti luuletused” (1888) (Raudmäe 2008) – luuletajana kirjandusse tulles näis Jakob Liiv oma kaasaega kõnetavat. Lisaks on autor kirjutanud lugulaule, lühijutte, näidendeid, lastekirjandust ja mälestusi. Kokku on Liiv raamatuna avaldanud üle 30 teose, lisaks kordustrukid. Kogu seda loomingulist produktiivsust arvesse võttes tekib õigustatult küsimus: mis tegi tänapäeval marginaalseks peetava autori kaasajal nii populaarseks?

Liivi loomingu retseptsoonist ülevaate andmine on väljakutse, mis nõuab uurijalt oluliselt rohkem aega süvenemiseks ning väljaandelt rohkem trükilehekülgi, kui siinkirjutajal kasutada. Käesolev artikkel püüab Liivile läheneda vaid tema loomingu ühe, ent see-eest ulatuslikema ja kõige rohkem eelarvamustega seotud osa, s.o luule retseptiooni kaudu. Mõistlikem ja ökonoomsem viis mõne kirjaniku retseptiooni uurida on vaadata esmajoones tema kaasajal

---

¹ Artikkel on valminud ETFi granti nr 7162 toel

ilmunud päevakriitikat. Siinses artiklis teen ülevaate nii autori luule järelärkamisaegsest kui ka hilisemast kriitikast. Kokku on mu käsutuses 55 eriilmelist retsensiooni või luulet analüüsinud kirjutist, mille rõhuasetuste muutumist aja jooksul võib pidada küllalt ilmekaks näiteks eesti kirjandusliku mõtte kunagistest võimalikest arengusuundadest. Usutavasti aitab ülevaade Liivi luule kohta avaldatud ulatuslikust kriitikast eelarvamustega seotud järelromantilist perioodi mõnevõrra ümber mõtestada.

Jakob Liivi luule varane retseptsioon

Jakob Liiv alustas kirjanduslikku tegevust 1870. aastate lõpus lüürikuna. Sarnaselt paljude kaasaegsetega hakkas ta oma värsse avaldama esialgu varjunimede all (J. L., L.v., J. Doll jt) ajakirjanduses. Autori esimeste teoste ilmumise aegset eesti ajakirjanduselu võib pidada kirevaks ja vitaalseks. Kuigi tsaaririigi tsensuuri süvenev surve oli kõigi jaoks ühesugune, olid väljaanded siiski üsna oma toimetajate nägu. Eri suunitlusega väljaandeid ühendas „kirjandusnurk”: ka neil väljaannetel, mis ei olnud ilukirjanduse avaldamisele spetsialiseerunud, oli mõni veerg kas järjejutu või luuletuste avaldamiseks. Uudiskirjandust tutvustasid ja arvustasid 19. sajandi lõpus peaaegu kõik eesti päevalehed ning ajakirjad; nii mõnigi kirjanduslik poleemika väljus ühe väljaande piiridest ja kaasas laiemat lugejaskonda. Liivi kirjandusareenile astumise aegu olid populaarsemateks luule ja muugi ilukirjanduse avaldamisele spetsialiseerunud ajakirjadeks Meelejahutaja ja Linda. Ajalehtedest avaldasid ja arvustasid Liivi luulet Postimees ja Eesti Postimees, aga ka Sakala, Olevik, Uus Aeg, Vaba Maa, Valgus, Virulane, Rahvaleht ja Elu.

On ilmselt ajastu märk, et enne esimene retsensiooni ilmumist tõmmati Liiv plagiaadiskandaali. 19. sajandi lõpukümnendite puhul tervikuna on märgatav, et ajakirjanduse veergudel avaldatud kirjandus ja kriitika muutuvad tunduvalt isikukesksemaks ehk personaalsemaks. Kujuneb välja omamoodi autoriteadvus, kus tähtsaks peetakse oma isiku rõhutamist või seisukohtades kaitsmist. Väljaannete toimetajad ja nende kaastöölised jäävad esialgu küll enamasti anonüümseiks või varjuvad häbelikult initsiaalide taha, ent oma loomingut kaitsma ollakse varmad. Katseid üksteise materjali oma nime all või oma väljaandes avaldada esineb küllalt sageli, kuid neile reageeritakse üha ägedamalt. Mida aeg edasi, seda enam kaob ka anonüümisuse tendents. Nii ongi esimene Liivi luuletuse põhjal avaldatud kirjutis pärit autori enese sulest 1885. aastal pärast seda, kui ta avastas, et J. Rõemuleid oli oma nime all peaaegu samal kujul Meelejahutajas (Rõemuleid 1885: 156) ära trükkunud varem Liivi J. D. varjunime all Eesti Postimehes (Liiv 1883) avaldatud luuletuse „Kaugel” (Liiv 1885). J. Rõemuleid Liivi küsimusele oma luuletuse päritolu kohta kirjalikult ei vastanud. Sarnaselt mõjuvad 1894. aastal Postimehes avaldatud luuletuse „Palvetajad” (Liiv 1894a) üle peetud vaidlus ning 1899. aastal ajalehtede Uus Aeg ja Eesti Postimees vahel lahvatatud tüli. „Palvetajate” puhul vaieldakse kompromissile jõudmata luuletuse usutõe üle, ent tegelikult tunneb ärritunud lugeja luuletuses ära arvatava prototüübi ning on lihtsalt solvunud

(† 1894; + 1894a–b; Liiv 1894a–d). Ajalehtede sõnasõja põhjuseks oli Liivi värsloo „Reinuvader” (Liiv 1899a) või „Reinukese peres” (Liiv 1899b) avaldamisõigus, seejuures Liivilt eneselt arvamust ei küsitudki ega pidanud ka ta ise vajalikuks sõna võtta (Teised ajalehed 1899a–c; Teistest lehtedest 1899; Teised lehed 1899a–d). Näib, et taoliste poleemikate eesmärk ei olnud objektiivset tõde selgitada või autoriküsimustes kompromissile jõuda, vaid lihtsalt omaenese õigust kinnitada.

1886. aastal nägi trükivalgust Liivi esimene luulekogu „Viru kannel” I. Ajakirjanduses ilmus selle kohta kolm lühiarvustust. Esimene neist avaldati Meelejahutajas ja selle autoriks oli tõenäoliselt „Viru kandle” trükkida anda soovitaja Juhan Kunder. Siin leitakse, et üle hulga aja on ilmunud „ilus raamatuke”, mida võib „õigusega” nimetada Viru kandleks: „noor laulik Jakob Liiv [---] on paleuslike püüetega ning tema luule lend käib kõrgelt ja ta mõtte kujutused on valitud vormis ja ilusas keeles” (Viru kannel I 1886a: 279). Teost soovitatakse igale luulesõbrale (samas). Ajalehe Valgus kriitik tõstab esile luuletuste „mõtte-paleusi”, samuti vaimustust, „millega laulik maapealseist paelust igavese luule ilma tõuseb”, ette heidetakse aga segast väljendusviisi (Viru kannel I 1886b). Virulase arvustaja toob esile Liivi luules leiduva „mõtete ja tundmuste kauni kõrguse ning lihtsuse ja selguse enamiste ikka käsikäes”, mida tulevatki luulelt nõuda (Viru kannel I 1886c). Kuigi „ainult mõned kohad ja mõned üksikud laulud” annavad alust arvata, et lauliku „vaimuküpsus” on „alles poole peal”, soovitatakse raamatut taas kõigile „laulu sõpradele” (samas). Võib nentida, et esikkogu ilmumisele järgnenud valdavalt tunnustava vastuvõtuga kindlustas Liiv oma nime toonaste esiluuletajate reas.

1891. aastal, kui ilmus „Viru kandle” II osa, sõandati ka esimese kogu kvaliteedi suhtes kahtlust avaldada. Luule kvaliteedimärk ei saa enam olla lihtsalt paleuslikkus, kaunid kujundid ja lihtne keelekasutus. Nii märgib kriitik Olevikust, et suhtus kogusse „Viru kannel” II enne lugema hakkamist suure eelarvamusega, arvates, et see on samasugune kui esimene, mis sai rohkem kiitust, kui oli ära teeninud (Viru Kannel II 1891). Vastu kriitiku ootust aga on luuletaja „sammu edasi astunud”: tema salmid on nüüd „soravad” ja riimid „laitmata” ning kuigi Liiv ei esita midagi algupärast, on ta ometi astunud „paremate luuletajate ritta” (samas). Teine arvustus ilmus ajalehes Sakala kriitikult varjunimega X. (Liivi luule kriitikaloos on siin tegemist esimese markeeritud retsensendiga). Ka X. nendib, et esimene „Viru kannel” oli justkui katsetus, kuid nüüd on lauliku „silm selginud” (X. 1892). Eristada püüab ta Liivi isamaa- ja tundeluulet ning luulefilosoofilisi kirjutisi, tuues esile „iseäranis mahedaid sonette” (X. 1892). Kuna „Viru kannel” II on kogu ilusaid ja puhtaid laulusid, „kust meile armastus ja voores vastu lehvivad,” soovib autor, et see kogu ühegi neuu ega peiu raamatukogust ei puuduks (samas). Kuskil ei ole veel selgeks vaieldud, mida luules hinnata tuleks, ent näib, et 1890. aastatest hakatakse aina enam üksikut teost autori siseilmaga seostama ning pööratakse üha suuremat tähelepanu vorminõuete järgimisele. Põhjalikumate analüüsideni siiski veel ei jõuta.

1894. aasta „Leinalillede” tagasiside jäi üllatavalt napiks. Üksnes Lindas märgitakse, et selline kogu on ilmunud ja arvustaja loodab sellest peagi pikemalt rääkida, mida aga ei juhtu (Eesti uuem kirjapõld 1894: 698). Suuremat tähelepanu pälvib 1898. aastal Postimehe lisas avaldatud Jakob Liivi esimene ajastukriitiline lugulaul „Kõrbelõvi”. Ajakirja Linda kriitik A. J. (Anton Jürgenstein) märgib selle esmailumise puhul, et „nii puhtakeelelist ja ilusa vormiga” luulet saab harva lugeda (A. J. 1899a: 258). Veel toob ta esile töö ladusust ning sisukust. „Kes veel uue aja moesihilisest kirjandusest oma maitset ei ole lasknud rikkuda”, peaks A. J. arvates „sellest elavast mõttekujutusest” rõõmu tundma (samas). Sama A. J. avaldab peagi Lindas esimese Liivi-tutvustuse (A. J. 1899b: 779–780). Jürgenstein, kes oli Liivi koolivend Kodavere kihelkonnakoolis, kus Liiv tegi luulekatsetega algust, on arvamusalalduses soosiv. Liivi varase retseptsiooni põhjal võib tõdeda, et 19. sajandi lõpus on nii teose omaksvõtt kui ka taunimine ajakirjandusveergudel sageli tingitud isiklikust kontaktist autoriga.

„Kõrbelõvi” vastuvõttust julgustatud Liiv jätkas eepilise luule kirjutamist: 1900. aastal ilmus lugulaul „Püha kuju”. Esimene arvustus ilmus Lindas taas A. J. sulest. Laul näib kriitikule imponeerivat, ehkki ta heidab autorile ette mõningast sisulist ebausutavust ja kompositsioonilist nõrkust. Kuna aga „jutu siht on nii tõsine ja vooruslik, keel ja riimid laitmata ja ladusad”, soovitakse raamatule palju lugejaid (A. J. 1900: 258–259). Postimehe kriitik –u– kiidab kõigepealt hoopis raamatu head paberit ja selget trükki, annab sisu ümberjutustuse ning soovib lugulaulu karskusseltside koosolekuil ette kanda (–u– 1900). Kolmanda arvustuse avaldab S–s (Gustav Suits) „Kiirte” I albumis. Seegi arvustus on soosiv: „Püha kuju” nimetatakse koguni tähtsaimaks tooteks, mis eesti luulekirjanduses 1900. aastal ilmus (S–s 1901a: 141). Üldiselt jätkas S–s seniseid kriitikatraditsioone, ehkki tavalisest põhjalikumalt pööras ta tähelepanu teose vormile, analüüsides „Püha kuju” kompositsiooni ja tunnustades Liivi kõlavaid, lahedalt libisevaid riime (samas, 142). Sama S–s avaldas „Kiirtes” arvustuse ka „Viru kandle” III ande kohta: tegemist on selle luulekogu ainsa teadaoleva arvustusega. S–s toob esile, et kogus leiduvad eepilised laulud ongi Jakob Liivi tugevaimad tööd, õnnestumisena märgib ta ära nende pilketooni (S–s 1901b: 144). Esmakordselt toob S–s esile Liivi loodusluule ning vaatleb lähemalt tema armastusluulet: erinevalt tavalisest „„tundmustest otse nõretavast”” eesti lembelüürikast on Liivi luule tundmustes tagasihoidlik ja kinnine (samas, 143). S–s ei tõsta esile üht ega teist tunnete kujutamise viisi, tundub hoopis, et ta ootab asjatult uut: isiklikku, emotsionaalset, siirast. Kuna „tõsisel luuletajal käivad kauniste mõtetega käsikäes ilusad riimid,” võiksid Liivi laulud arvustaja sõnul teistele eeskujuks olla, üksnes sonetid kõlavad tal vahel raskepärastelt (samas, 144).

Muutuvad ootused

Kaht viimast, „Kiirte” I albumis avaldatud S–s-i arvustust võib pidada Jakob Liivi retsensiooniloos, nii nagu ilmselt albumit ennast eesti kirjandusliku mõtte arenguteel üldse, omamoodi verstepostideks. Siinne võimalikult erapooletu lähenemine on lausa silmatorkav.

Samuti ei ole S–s-i arvustuste näol esimest korda tegemist mitte lihtsalt ümberjutustuse või lugemissoovitusega, vaid küllalt tõsiseltvõetavate analüüsidega. Senisest palju põhjalikumalt pööratakse tähelepanu vormiküsimustele. Uus on Liivi luule selge temaatiline jagamine (siin: eepiline luule, loodusluule, armastusluule). Tuleb küll lisada, et sama autor lähitulevikus oma valdavalt soosivat seisukohta Liivi suhtes siiski muutis. Juba essees „Eesti kirjandus” („Estonische Literatur”, 1908) ütleb Suits 19. sajandi lõpu luulemeistrite kohta: „Neil järeltundelejal puudub jõud, kui nad tahavad kujutada kirgi, suurt rõõmu või suurt valu. Maailmavaates selle rühma [varasemate luuletajate – P.-R. L.] taolistena, luulekvaliteetidelt temast [nendest – P.-R. L.] küllap üle, ilmuvad Jakob Tamm ja Jakob Liiv, kes eesti romantika kõige loetavamate eepiliste talentidena on kahjuks oma mainet rohkete maitsetute juhuvärs-sidega väga kahjustanud; nende siin-seal läbikõlava koolmeistritooni saab heatahtlik lugeja pealekauba.” (Suits 1968: 1573.)

Taolist järsku hoiakumuutust markeerib küllalt selgelt 1905. aasta: ühelt poolt selle aasta tagajärgedelt ulatuslikeks kujunenud ühiskondlike sündmuste, teisalt Noor-Eesti rühmituse uuendusliku I albumi tõttu. Osalt soosisid pöördelistel aegadel avanevad võimalused kirjandust ja kultuuri, kuivõrd tsaaririigi võimude venestussurve ja tsensuuri kontroll nõrgenesid tuntavalt. Nii võis Jakob Liiv kooliõpetajana alamates klassides taas eesti keeles õpetust jagada, samuti pääses aastakümneid pärast kirjutamist viimaks trükki mitu Liivi näidendit. Näib aga ka, et ühiskonnas tervikuna miski murdus, maailma ja sealhulgas kirjanduse taju muutus. Ajakirjanduses ilmnevates meeoludes tervikuna on aimata kärsitust, võitlusmeeolusid, samuti hirmu, ajapikku pettumust ja skeptitsismi. Nii juhtus, et kui Jakob Liiv avaldas lüürilise kogu, mille temaatika, stilistika ja tonaalsus olid ikka pärit eelmise sajandi lõpust, ei leidnud ta korraga enam avalikkuse mõistmist. Võiks öelda, et siit alates hakatigi talle vanamoelisust ja ajale jalgu jäämist ette heitma. Ma ei näe selles mitte niivõrd nooreestiliku kunstimõistmise kehtestumist, kuivõrd esialgu olude poolt raputatud lugeja maailmataju muutumist tervikuna, s.t pigem hindas lugeja teost omaenda varasema elu- ja lugemiskogemuse kui uute kunstiliste kriteeriumide najal kujunenud kirjandusliku ootuse põhjal (seda kahtlust kinnitab Marju Mikkeli põhjalik bakalaureusetöö, vt Mikkil 2007). Jakob Liivi teoste vastuvõtt kujunes sellegipoolest jätkuvalt küllalt elavaks, tema looming kõnetas lugejat erinevatel põhjustel ka muutuvates oludes.

Nii tõi Eesti Kirjanduse Seltsi ajakirja Eesti Kirjandus esimene aastakäik (1906) ära arvustuse Jakob Liivi samal aastal ilmunud luuleloole „Vaimude org”, mis sisult on 1905. aasta ühiskondlike rahutuste ja üksikisiku ees seisvate võimalike valikute ettevaatlik, allegooriline kajastus. Ajakirja toimetaja ja väljaandja Jaan Jõgever märgib, et väikestele puudustele vaata-mata on tegemist tähtsa luuletööga, kuid tundub, et teos pälvis soosiva hinnangu puhtalt tänu oma suurejoonelisele ideele ja moraalsele sõnumile ([Jõgever] 1906: 250–252). Rahvalehes ilmus „Jakob Liivi kirjatööde” I ande (1907) esimene, ent terav arvustus, milles T. K. leiab, et Liivi laulud on Liivi ennast tsiteerides „väetid ja vagusad ojad”, endiste aegade mälestused

ei suuda enam vaimukosutust pakkuda ega ühtki südant sütitada (T. K. 1907). Ta heidab Liivile ette ka tema armastuslührika labasust, naise kujutamist passiivse mängukannina ning soovivat hoiakut orjapidajate ja „kadakate” suhtes (samas).

Seevastu Kaarli Ruudu hinnangul on kirjatööde kogusse valitud eranditult õnnestunud laulud. Laulik ise vaatavat viimaste aegade elutormide peale justkui kõrgemast seisukohast (Ruut 1907: 25–27). Ka A. J. kinnitab, et Liiv ei ole „praeguse tormiaja laulik”, ehkki see aeg on ta „kandlekeeli puutunud” (A. J. 1907). Kirjutaja meelest on mõistetav, et kuumaverelise noorsoo hulgas ei saa Liiv väga populaarne olla, sest otsitakse toone, mis suured hulgad „laenetama panevad” (samas). Kuid just praegu ongi kriitiku meelest aeg meelde tuletada, missugune „rikas väike maailm” on igas üksikus elus varjus, ning siinkohal tunnustab ta Liivi intiimset mõtte- ja tundeluule sümbioosi – „mõlguluulet” (samas). Osa Liivi luule taolisest luulest tuleks tema hinnangul parima eesti luule hulka arvata, teise osa puhul võib ette heita „sisemiste tundmuste lõtvust”, ühetoonilist vormi ning liigset lahtiseletamist, mis lugeja kujutlusvõimele ruumi ei jäta. Sellegipoolest võiksid algajad luuletajad arvustaja arvates Liivi laulude ilusast keelest ja sundimatutest riimidest jätkuvalt palju õppida (samas).

Sarnasest vaimust on kantud Jakob Liivi 50. sünnipäeva (1909) puhul ilmunud juubeli-õnnitlused. Nii mõnigi väljaanne pidas vajalikuks oma lugejaile vana laulikut meelde tuletada, näiteks Perekonnalehes loodetakse temalt „veel mõndagi mõnusat tööd” lugeda saada (Luuletaja Jakob Liiv 1909: 55).

Mitme viimase käsitluse põhjal tekib kiusatus väita, et 20. sajandi alguses hargnes eesti kirjanduslik mõte mitmesse suunda. Sel ajal oli ilmselt raske olla üldtunnustatud luuletaja, sest ootused kirjaniku suhtes olid vägagi erinevad. Üks suund nõudis tõenäoliselt nii ajatormide kui ka Noor-Eesti kunstinõudlike loosungite mõjul ellusuhtumiselt moodsamat, sisult kunstiküpsamat, emotsionaalselt jõulisemat luulet. Liivi seni hinnatud mõtteselguse printsiip näis aja edenedes labase targutamisena, seni rasketes tsensuuri tingimustes hinnatud mõistukõne kahvatuna – oodati otsekohest. Teine suund väärtustas aga senist traditsiooni just peamiselt Liivi ideelist positsiooni esile tõstes: kui talle võiks ette heita loomejõu puudust, siis siiruse puudust ometi mitte; näib ka, et Liivi valitud allegooriline kirjutusviis ja stoiiline ajastu oludega leppimine oli konservatiivsema lugejaskonna silmis jätkuvalt voorus. Suhtumine Liivi seni hinnatud vormipuhutuse nõudesse, luule isiklikkusesse ja metafoorikasse muutus silmatorkavalt ambivalentseks. Kui mõistukõne oli veel sajandi lõpus ainsaid võimalusi eesti kultuuri kohta arvamust avaldada ning Liivi allegooriad paistsid eestimeelsed, siis korraga näisid need mõnele lugejale rahvusevaenulikud. Võimalik, et uus põlvkond lihtsalt ei osanud enam vanemate kombel ridade vahelt lugeda, ent üldiselt näib, et harali retseptiooni puhul ei ole tegemist ainult põlvkondadevahelise erinevusega.

Paari aasta jooksul muutub kirjandusliku mõtte võimalike suundade eristumine küllalt kiiresti selgemaks. Paljud peenenenud maitsega ja ajatormidest raputatud lugejad hakkasidki Liivis nägema kohmakat ja iganenud luuletajat – see oli üks vaatepunkt. Teine võimalus talle

läheneda võis olla traditsioonilisest puudust tundes uue suhtes opositsiooni asuda, tõsta Liivi esile vaid sellepärast, et ta kirjutab harjumuspäraselt, lihtsalt ja kombeliselt. Nii mõnigi kriitik hakkas Liivi väärtustama ainult seetõttu, et ta oli, ehkki kunstiliselt küündimatu, eestikeelne, voruslik ja ei vigurdanud. Positsioonid said ajapikku selgemaks: oldi kas Noor-Eesti rühmituse ja tema mõttekaaslaste poolt või põhimõtteliselt vastu. Esimesel juhul Liivist enamasti ei räägitud; teda soosisid vaid need, kes ei pooldanud nooreestilikkude luule-, kunsti- ja keeleuudendust.

Illustreerigu seda olukorda laule ja lugulaule sisaldava „Jakob Liivi kirjatööde” II ande ilmumisele (1910) järgnenud arvustus Jaan Jõgeveri sulest. Jõgever leiab, et kuigi Liiv on vähese andega teise järgu luuletaja, võib tema kogu ilmumist rõõmuga tervitada: aateli-selt puhta, tõsise ja eestikeelsena mõjub see kriitikule „värskendavalt selle sugueluliste kõlvatuste matsutamise ja rahvusvahelise volapüki kõrval, millega meie uuem ilukirjandus „Europa kulturi” meie popsi onnidesse tahab sisse sahkerdada” (Jõgever 1910: 162). Ometi jätavad tema luuletused, nagu Jõgever lisab, mõttesügavuselt soovida ning lugulaulud on neist omakorda veel nõrgemad. Erandiks peab ta lugulaule „Vaimude org”, mida ta juba varem kiitnud, ning „Kõrbelõvi”, mis on tubli töö, ehkki tema hinnangul tõlge. „Mäevaimule” heidab Jõgever ette vähest rahvalikkust ja rahvaluule puudulikkude tundmist. Vanamoodsa arvustuse lõppu võib pidada ootuspäraseks: „karedale hinnangule” järgneb soovitus raamatut igal eesti kirjanduse huvilisel lugeda (samas, 161–163). Ei julge väita, et Jõgeveri hinnanguis kajastuvad need väärtused, mida 20. sajandi alguses kirjanduses hinnati, pigem võib teda taoliste märksõnade esiletoomise tõttu pidada 19. sajandi lõpu kriitikuks.

Ajakirja järgmises numbris ilmus Jakob Liivi õiendus „Kõrbelõvi” algupärasuse asjus. Autor kinnitab, et tegemist on tõepoolest ta enese tööga, ning seletab, miks ta on valinud eesti olude kajastamiseks allegoorilis-eksootilise süžee (Liiv 1910: 269–270). Tundub, et kahtlus lugulaulu algupära suhtes jäi siiski püsima, sest hiljem pidi Jakob Liiv seda küsimust veel korra selgitama (Liiv 1927).

Koodi avamine

Päevakriitika põhjal võib öelda, et 20. sajandi esimese kümnendi eesti kirjanduselu iseloomustab kiire muutumine ja seisukohtade segadus, avaldatava mitmekesisustumine, lugejate harali ootused ning kriitikute kohatine peataolek. Sellele esteetiliste ja maailmavaatelistel seisukohtade segadusele vastas Liiv vaikimisega. Kirjanik loobus uute teoste väljaandmisest (ilmusid küll mõned tema 1890. aastatel kirjutatud näidendid ja üksikud luuletused ajakirjanduses). Ei julge väita, et põhjus oli ainult lugejate jahenenud, kohati isegi vaenulikus vastuvõtus. Võimalik, et värske kogu koostamiseks ei olnud lihtsalt aega, sest järgnevatel aastatel oli Liiv Virumaa ühiskondliku elu aktiivsemaid osalisi. Millised polnud ka põhjused, Liivi nimi kadus ajakirjanduse kriitkarubriikidest.

Ometi ei saa öelda, et Liiv oleks unustatud. Mida aeg edasi, seda enam püüti teda seoses tema tähtpäevadega positsioneerida: kuigi tajuti, et Liiv ei olnud enam kirjanduselu aktiivselt mõjutav autor, tunti ometi, et temast ei saa ka mööda minna. Juubel juubeli järel püüti Liivi loomingut konteksti asetada. Siin on tuntav kriitikute esialgu ebamäärane hoiak kogu järelärkamisaja autorite põlvkonna pärandi suhtes. See põlvkond ei näi kuhugi kuuluvat, kuna ei sõnasta selgeid printsiipe, ei vastandu, ei kehtesta. Tegemist näib olevat ärkamisajale järgneva andevaese matkimise, šabloonide ja epigonismi ajastuga, millele järgneb pöördeline 1905. aasta. Mulle tundub aga, et see on üks osa suuremast protsessist, ülemineku-aeg ühest põhimõttelisest kunsti- ja maailmanägemise viisist teise, vahemäng.

Selles vahemängus pööratakse esialgu tähelepanu luule küllalt kindlatele kriteeriumidele: kuivõrd edastab luuleteos kõrgeid ideaale (paleust), kas keelekasutus on kaunis, kas sisu on täpne ja väljendus selge, kas kujutatav on vooreslik ja ühiskonna normidele vastav? Seejuures pidid väljaanded avaldatavat valides ilmselt silmas kriteeriume, mida veel ei sõnastatud ja mis alles hakkasid ilmuma ja teadvustuma sporaadiliselt siin-seal arvustustes. Ajal, mil oli takistatud sõnade *eesti* ja *isamaa* nimetamine, mil kooliharidust anti vene keeles, mil kohtud ja kogu avalik asjaajamine toimus vene keeles, kujunesid populaarseks lugemismaterjaliks mõistukõned, lugulaulud, allegoorilised värsid ja ümberütlemised.

Vahemängu võiks nimetada ka peitusemänguks. Osalt oli kindlasti tegemist mugavusega – kui oli teada, mis laadi tekstid Trükiasjade Peavalitsus läbi laseb, siis oli arusaadav, et selliseid šabloonilisi tekste tootma hakatigi. See käis nii kirjanike kui ka kriitikute kohta. Ilmunud tekste iseloomustab äärmine kodeeritus, ülitihed seotus üldise olukorraga ühiskonnas tervikuna. Koodi avamine saabki järgmiste ulatuslikumate luulekäsitluste sõnastamata eesmärgiks. Mida pikemaks kasvab ajaline distants hilise ärkamisajaga ja mida teravamaks erinevus maailma- ja kunstitajus, mida kaugemaks ja hoomamatumaks muutuvad 19. sajandi lõpukümnedid, seda enam hakatakse tajuma nende seletamise vajadust. Vanameister Liiv oma järgnevate tähtpäevadega andis selleks hea põhjuse ja sobiva materjali.

1919. aasta sai Jakob Liiv 60-aastaseks. Sel puhul ilmus Henrik Visnapuult Postimehes küllaltki ulatuslik kirjandusteoreetiline analüüs „Jakob Liiv luuletajana” (Visnapuu 1919). Tookord jäi artiklisari küll lõpuni avaldamata, ent põhjalikumalt lahti kirjutatuna annab Visnapuu sisult sarnase materjali edaspidi veel kahel korral trükki (vt Visnapuu 1929, 1938). Tegemist näib olevat peale tähtpäevale kohaste uurimuste ka Visnapuu enese sümpaatiaga Liivi suhtes: kriitik märgib, et nooruses loetud Liivi luule „vaikne tagasisurutud kurbus” läks talle hinge ja läheb nüüdki, ehkki aeg ja vananemine ta palju nõudlikumaks teinud. Kui mitte Liivi, siis Visnapuu enese loomingu mõtestamiseks on see vähetuntud artiklisari küllalt oluline. Noor luuletaja ja kriitik Visnapuu esitab siin küllalt põhjalikult nii Liivi kui ka iseenda luuleteoreetilised seisukohad: ta väidab, et iga luuletaja peab enesega midagi uut kaasa tooma, et üldse luuletaja olla, muidu jääb ta näotuks ja epigooniks. Ta nendib, et Liiv on leidnud oma koha ärkamisaegsete „laulikute epigoonide hulgas, nende hulgas, kes ärkamise

aja traditsiooni pühaks pidasid, kelle töödesse aga edenev ja mahakiskuv aeg sügavad praod ja mõrad on lõõnud” (Visnapuu 1919).

Ajakirjanduses on see esimene kord, kui Liiv arvatakse selge sõnaga 19. sajandi lõpu-kümnendite luuletajate ja veel nn epigoonide hulka, kuid tuleb märkida, et Visnapuu teeb seda taktitundeliselt. Oluline on, et ta avab seejuures põgusalt ka Liivi-taoliste epigoonide loomingu üldist konteksti ning mõningaid Liivi luule uuenduslikke külgi. Liivi luulefilosoofilised seisukohad – poeedi prohvetlikkuse, vooeluslikkuse ja enesesalgamise nõude – seob Visnapuu terve tema põlvkonna idealismiga, kuid leiab, et autori elujulgusest ja ajavabadusest kõnelevad tulised värsid jäävad sisutuiks paatoslikeks ja retoorilisteks ridadeks (Visnapuu 1919). Seejuures juhib Visnapuu tähelepanu isikupärasemale osale Liivi luulest: pessimistlikele, iseenese ebakindlust analüüsivatele ja alatasa justkui lõpetamata luuletustele, mis ometi just sellistena lugejat puudutavadki (samas). See individuaalsus on erandlik „kollektiivse loomismeetodi” taustal, mis tegeleb valdavalt ühiskondlike ja rahvuslike teemadega. Kui Liiv oleks oma siseilma nõrkusesse enam süvenenud, oleks ta Visnapuu arvates epigoonidele omase „šabloni eest” pääsenud (samas).

Pikalt peatub Visnapuu Liivi armastusluulel. Kriitik mõtiskleb selle üle, miks puudub Liivi tundelüürikal ideeline sisu, julgus ja otsekohesus, ning leiab, et seda valitseb „aja idealism” ja „kitsas kiriklik moraal” (Visnapuu 1919). Inimese sisemaailma 19. sajandi lõpu kirjanduses veel ei käsitletud, kuna see mõjus kombevastaselt. Kus luuletaja iseenda avaldamisega eriti hädas, võtab ta appi huumori (taoline nähtus on Visnapuu arvates eesti vanema põlve luuletajate puhul Heinrich Heine mõju kõige silmapaistvamaks avalduseks). Kus ka huumor ei aita, tulevad tundmuste edasiandmisel appi loodusmotiivid: lilled ja liblikad. Sedasi jääb aga kajastamata valu, mis Visnapuu arvates armastusega paratamatult kaasas käib (samas).

Päevakriitikasse naasis Liiv alles 1927. aastal, mil tema sulest ilmus sisult pretensioonikas, hea ja kurja võitlust kujutav eepiline mõistulaul „Revolutsioon”. Sel puhul avaldasid artikli Liivi kodulinna Rakvere leht Virulane, teatades peale teose sisu ümberjutustamist, et oodata olevat Liivi paremaid töid (A. P. 1927), ning Vaba Maa, milles visandatakse samuti „Revolutsiooni” süžee ning teos kiidetakse heaks kui koolilastele sobiv lugemisvara (Apostata 1928). Mõlemad arvustused on küll soosivad, aga sellegipoolest näib, et üldisel kirjandusmaastikul ei kujunenud „Revolutsiooni” ilmumine just suursündmuseks.

Üldine mõttevahetus Liivi loominguga üle jätkub alles tema järgmise tähtpäeva saabudes, s.o 1929. aastal, kui luuletaja saab 70-aastaseks. Sel puhul ilmus Johannes Aaviku koostatud ja saatesõnaga varustatud valikkogu „Lüürilised laulud” Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel ning rida erinevaid Liivi luule käsitusi ja õnnesoove. Aavik nimetab „Lüüriliste laulude” esinduslikku kogu mälestusmärgiks „luuletajale ja inimesele, kelle teened eesti kirjanduse alal seda täiesti väärivad” (Aavik 1929: 18). Ta märgib raamatu saatesõnas, et Liivi peatahtsus eesti kirjanduses seisneb tema värsivormilises toodangus: Liivi luuletused ja lugulaulud on Aaviku arvates oma aja kontekstis vormi poolest „haruldaset korrektsed ja

puhtad” (sammas, 12). Liivi luulele on Aaviku järgi omane „mingi mõistuslik element, kaine selgus,” ehkki tema tekstid võiksid olla väljenduselt tihedamad, stiililt individuaalsemad ja sisult sügavamad (sammas, 14–15). Aavik näeb Liivi luules ärkamisajale ja 1890. aastatele omast šabloonilisust, mõnedes pärast 1905. aastat kirjutatud luuletustes aga Gustav Suitsu mõjusid (Aavik 1929: 15). Ta märgib siin ka esmakordselt, et Liivi ajalaulud ja osa mõtteluulest on isamaa-ainelised ning annab „võtme” paljude Liivi allegooriliste värsside lahtimõtestamiseks (sammas, 14–17).

Eesti Kirjanduse kahes numbris ilmus Henrik Visnapuu uus Liivi-käsitlus „Jakob Liiv luuletajana” (Visnapuu 1929: 49–59; 97–112). Visnapuu toob Liivi luules küll esile terve rea nii põlvkonnakaaslaste kui ka nooremate luuletajate mõjusid, kuid positsioneerib teda ikkagi ainult 19. sajandi lõpukümnedite autorina. Visnapuud huvitab taas toonane kirjanduspilt tervikuna, kuid seejuures rõhutab ta, et kirjanduslugu koostades ja ammuste teostele hinnanguid andes tuleks lähtuda rangelt ainult kirjanduslikkuse kriteeriumist, mis on mõneti lahus kultuurilisest ja ühiskondlikust elust. Nii hakkab 19. sajandi Visnapuu arvates „tulevastele põlvedele, kelle noorus- ja täisiga langeb 21. sajandisse,” paistma kui alles ettevalmistusaeg „tõsiseks kunstipäraseks kirjanduseks” (sammas, 49). Liivi luulele läheneb Visnapuu põhjalik analüüs temaatiliselt: eraldi vaatleb ta loodusluulet, armastuslührikat, ajalaule ja luulefilosoofilisi värssse. Ootuspäraselt toob Visnapuu esile Liivi vormiarenduslikke teeneid, leides, et värsitehnika alal tulebki „kollektiivseid saavutusi” rakendada (sammas, 108–109, 112). Küll aga taunib Visnapuu „kollektiivset” poeetiliste piltide loomisel: artikli lõpp annab ulatusliku ülevaate võimalikest mõjudest ja laenudest Liivi luules, jättes küsimuse, kas autor on teiste luuletajate motiive teadlikult või tahtmatult kasutanud, lahtiseks (sammas, 109–112).

Vaba Maa kriitik Nimbus avaldas artikli „Jakob Liiv looduslührikast” (Nimbus 1929). Kuna siiani oli Liivile lähenetud ennekõike kui isamaa- ja ajalaulikule, mõtte- või tundeluuletajale, mõjub Nimbuse käsitlus uudsena: just Liivi looduslührikast võib arvustaja sõnul leida ta parimaid laule (sammas). Kui Nimbuse arvates jääb Liiv suurte probleemide kirjeldamisel küündimatuks, endiste lührikute epigooniks või koolipapalikuks targutajaks, siis tema noorusajast pärinevas loodusluules kohtab isikupära, värskust, voolavust, lihtsust, mõttesügavust ja keele ilu (sammas).

Virulases ilmus tähtpäeva puhul Ants Orase artikkel „Jakob Liiv seitsmekümneaastane” (Oras 1929). Oras nendib, et Liivi-taolised vanad eesti luuletajad ja kunagised luuletraditsioonid ei ole meil enam au sees, kuid märgib, et samamoodi ei olnud omal ajal kohane tormitsev luule. Orase nägemus lisab varem Visnapuu visandatud 19. sajandi lõpu kirjanduse ülevaatele mõningaid uusi momente: nimelt olevat Liivi kaasaeg olnud eesti kirjanduse „tagasihoidlikumaid ja „akadeemilisemaid” ajajärke”, seda venestuse tõttu, mis ettevaatlikule väljendusviisile häälestas (sammas). Jääb segaseks, mida peab Oras „akadeemilisuse” all täpsemalt silmas, võib-olla vihjab ta toonasele mõtteluulele, võib-olla kirjanike emotsionaalsele vaoshoitusele või korrektse vormi nõudele. Kui aga meenutada, kuivõrd mõjusad olid

19. sajandi lõpukümnendel tsensuuriorganite järelevalve ja Visnapuu kirjeldatud balti kiriklik moraal, siis on arusaadav, miks armastuluule ja isamaalüürika olid küllaltki vaoshoitud. „Akadeemiline” mõtte- ja tsenseerimata loodusluule seevastu tegid mõnegi hilisema kriitiku hinnangul läbi märkimisväärse arengu. Liivi luule on seejuures kahtlemata oma aja nägu. Oras sellel pikemalt ei peatugi, vaid rõhutab hoopis Liivi luule suuri keelealaseid teeneid: Liiv on silunud ja tasandanud teed neile, kes hiljem on jõulisemalt ja hoogsamalt uusi „vaatealu” avastama siirdunud. Mõnigi kord jääb Orase sõnul Liivi luulet lugedes „mulje, mida tol ajal ei võind üldiselt kuigi sagedasti tekkida, et eesti keel on haritud keel” ja see on tema arvates juba „õige suur võit” (samas).

Ajakirja Taluperenaine kriitik Credo arvab, et Liivi tähtpäevakogu „Lüürilised laulud” võiks leida tänulikku vastuvõttu taludes, kus põlvest põlve pärandatud luulearmastus alles ja elus on, ent moodsa luule arenguga sammu pole suutnud pidada (Credo 1929: 151). Sellest kogust võib tema sõnul leida kõike otsitavat: vormipuhtust, selget sõnastust ja voolavust, avameelset otsekohesust, kaunist tundesoojust ja tervet vaimu (samas).

Äsjane juubelimelu möödab, jäi täiesti märkamatuks ja tagasisideta Liivi uuema luule kogu „Päikese veerul” (1933). Ajakirjanduse jooksva kriitika rubriikide põhjal võiks arvata, et väärikas autor enam ilukirjandusega ei tegelenudki. Tema loomingut oli selleks hetkeks küllalt mõtestatud, kirjanik Liiv oli lahti kodeeritud. Liivi looming seostati ennekõike kogu tema põlvkonna kirjandusega, mida peeti kesiseks ja epigooniliseks, ka inimesena näis ta kuuluvat kaugesse minevikku 19. sajandi lõpus ja tema kaasaeg ei huvitanud 1930. aastateks kedagi. On ootuspärane, et sel taustal pälvis tähelepanu taas hoopis üks tähtsündmus: 18. juulil 1936 möödus 50 aastat päevast, mil Liivi esimene luulekogu „Viru kannel” I sai tsensuurilt ilmunisloa. Nõnda näib mõneti ootamatu Liivi kui tegevluuletaja taasavastamine 1937. aastal, mil ilmus inimese, jumala ja võimu üle mõtisklev poeem „Revolutsioon” II.

Sellest sai Liivi arvustatuim luuleraamat (avaldati viis vastuolulist artiklit) – tõenäoliselt toetas arvamusterohkust ilmunisaja sise- ja välispoliitiliselt segane kontekst. Sel puhul tervitati soojalt vana luuletajat, kes oli erinevalt paljudest noorematest ikka veel areenil, kiideti teose filosoofilist sisu ja mõjuvaid looduskirjeldusi. Aleksei Rannit tunnustas Liivi selle eest, et ta tollase lausa piinlikkuseni küündiva luule proosastumise taustal on „hoidnud hellikalt ja õrnalt puhtaks oma lüüra” (Rannit 1937). Ilmselt pidas Rannit silmas Liivi luule järjekindlat vormiteadlikkust ja vabavärsist hoidumist.

Samas märkisid kriitikud sedagi, et taolised omal ajal moes olnud allegoorilised lugalaulud näivad „praegusaja maitsele anakronismidena”, ehkki teatud lugejaskonnale pääseb teos siiski „südame lähedale” – ennekõike vanemale põlvkonnale, kes on keele ja vormi suhtes vähenõudlikum (Raudsepp 1937). Ka E. T. [Erna Siirak] õigustas Üliõpilaslehes teose ilmumist ainult seetõttu, et leidub veel küllalt vanemat generatsiooni, kellele on lihtsakoeline käsitluslaad hingelähedane ja kes tänapäeva luulele ei suudagi lähedale pääseda (E. T. 1937). Aleksander Aspel nägi aga teose üksikuis episoodides lausa „monumentaalsel

ulatust”, millelt aga abstraktne sõnavara rõõvib mõjujõu (Aspel 1938: 156). Ajakirjas Kodu rõhutas A–o Villem Grünthal-Ridala kirjandusloo III andele (1929) toetudes, et Liivi tähendus eesti eepilise luule ajaloos on teedrajav samamoodi nagu Friedrich Reinhold Kreutzwaldi roll oma ajas (A–o 1937: 706). Peaaegu kõik kriitikud olid ühel meelel, et eriti aegunud ja kahvatu on Liivi sõnavara. Juubeliõnnitluste põhjal näis, et omal ajal Liivi keeleteeneid hinnati, 1930. aastate poeetika taustal mõjus tema keelekasutus aga kohatult.

Kriitikute õhtuhääled

Jakob Liiv suri 16. jaanuaril 1938. Teade vanameistri lahkumisest levis kiiresti. Paari järgneva päeva ning tulevaste nädalate jooksul avaldasid peaaegu kõik Eesti väljaanded selle kohta teateid. Liivi paar kuud enne surma haigevoodel kirjutatud luuletusest „Õhtu hääled” sai ajakirjanduses ilmselt luuletaja enim trükitud teos. Üksteise järel ilmus nekrolooge, tutvustusi, emotsionaalseid arvamused.

Olgu järelhüetetest mainitud vaid mõni, näiteks Kunstis ja Kirjanduses ilmunud Paul Viidingu artikkel „Luuletaja Jakob Liiv”, kus autor arvab, et „meie kohuseks on tänumeelega suhtuda nendesse loovatesse isikutesse, kes on pakkunud oma parimat, olles noort eesti kultuuripinda hooldavaiks aednikeks (Viiding 1938). Aednik Liivi parimad saavutused peituvad Viidingu hinnangul värsskõnes; teisisõnu, rohkem kui Liivi luule sisulist väärtust hindab Viiding tema laulude väljendusviisi, tõstes samas esile ka tema loodusluulet. Kokkuvõtteks väidab Viiding, et Liivil on oma kaasaja taustal „kindel ja auväärne koht eesti kirjanduse arenguloos” (Viiding 1938).

Varamus ilmus Henrik Visnapuu artikkel „Jakob Liivi luulepärandist”, kus kirjutaja nendib paratamatust, et kõik, ka meie tänapäev, muutub ajalooks ja et „jälle katkes üks elulõng ärkamisaja ja meie päevade vahel” (Visnapuu 1938: 251). Visnapuu tunnistab, et Liivi aeg mõjub ikka veel „kui mälestus noorusromantikast ja esimesest armastusest” (samas). Kui Jakobil ei oleks olnud vend Juhanit, võinuks Jakobi luule ja saatus olla Visnapuu hinnangul oma ajastut tähistav „märkimisväärne luuletulp” (samas, 252).

Järelhüüde Eesti Kirjandusele kirjutas 1938. aastal Jaan Roos, kes toob esile Liivi loomingus avalduva pideva erksa reaktsiooni päevakajalisele ning seejuures läbiva idealistliku elukäsituse ja rahvusliku meelsuse (Roos 1938: 65). Ta rõhutab, et Liivi elu missiooniks oligi „eesti rahva rahvuskultuuriline eneseteostamine” (samas, 67). Roosi hinnangul kuulub kirjaniku looming rahvakirjandusse „selle sõna paremas mõttes, ”kõige rohkem on ta omas elemendis värsiloomingus (samas, 68).

Loomingus ilmus Kersti Merilaasi (kes sai oma luuleteed alustades Liivilt õpetust) ülevaade „Jakob Liivi lüürika päämotiive”, millel tasub pikemalt peatuda. Merilaas avaldab kahetsust, et 1880.–1890. aastate luules kiputakse halvustavalt ainult ärkamisaja ülespuhutud järelkaja, võltsi paatost ja tunnetega vesistamist nägema. Linnulennult võib see nii näidagi, süvenedes tekib aga teistsugune mulje. Ajajärgu tausta mõistmist peab ta seejuures

iga üksiku autori mõistmiseks lausa hädavajalikuks, kuid ka vastupidi: ta oletab, et Liivi loomingu suurem väärtus seisneb just selles, et „see on täpne ja õiglane pilt, õigemini väljavõte või osa selleaegsest maailmapalgest” (Merilaas 1938: 324).

Liivi luule jagab ta kolmeks tähtsamaks „haruks”: isamaa-, armastus- ja loodusluuleks. Merilaas toonitab Liivi luule päevakajalisust, sagedasi pessimistlikke meeleolusid, enese eitamist, aga ka õrnust. Kui Visnapuu heitis Liivile ette tema armastuslühirika kohmakaid kujundeid, lilled ja liblikate ning huumori taha peituvat häbelikkust (Visnapuu 1919), siis Merilaas leiab, et Liivi armastuslühirikas leiduvad „kelmikad-kerged” elamusliku pingeta eepilised armastuslaulud ongi sellistena mõeldud, kuid tema armastuslaule tervikuna läbib terava joonena „kurb kaotuse ja mahajäetuse meeleolu” (Merilaas 1938: 326). Loodusluule hulgast tõstab Merilaas esile „värskema ainekuga” laule ja intiimseid mälestuspilte kodukoha loodusest (samas, 327). Vormiarenduse kohta arvab ta, erinevalt paljudest teistest kriitikutest, et Liivi vormikindlus ei ole oluliselt parem teiste kaasaegsete omast: täisriim, „rahvakeelne ladusus” ja „loomulik vaba sõnastus” oli Merilaasi sõnul omane tervele aja-järgule (samas, 328). Keeleteenete kohta ei julge Merilaas hinnangut anda, kuna mõnigi talle vigasena näiv keelend võis omal ajal korralik paista. Kui aga Liivi nimetatakse eesti soneti isaks, siis Merilaasi arvates ainult sellepärast, et ta seda vormi väga palju harrastas – „sisuliselt pingelt [---] ja vormiliselt täiuselt” need tema luule paremikku ei moodusta (samas).

Kokkuvõte

Olen läbi käinud pika tee. Ühe tunnustatud autori, Jakob Liivi luulepärandi omaaegse vastuvõtu varal olen näinud, kuidas eesti kirjanduselu on ligi 50 aasta jooksul kujunenud ja killustunud. Nägin, kuivõrd ühemõtteliselt soosiv oli autori vastuvõtt 19. sajandi lõpukümnetel. Seejuures näis toonase kriitika roll olevat ennekõike ilmunud teoste tähelepanu juhtida või lugemissoovitusi jagada: nii esineb suur osa Liivi luulete alguses ilmunud arvustustest pigem lühiteadetenähtena teose ilmumise kohta, mille puhul tuuakse sageli ära ka raamatu hind ja lehekülgede arv. See on mõistetav, kui pidada silmas ajastu vaeseid olusid ning eesti keele ja kultuuri kammitsetud olukorda. Tõenäoliselt oligi iga emakeelse raamatu ilmumine suursündmus, hinna ja raamatu lehekülgede arvu avaldamine aga enesestmõistetav. Iga tutvustus soovib raamatule head levikut – ühelt poolt aitab iga emakeelne raamat õhukest kultuurikihti elus hoida, teisalt on taoline soovitus seotud ajalehtede üldise õpetliku tooniga lugejate suhtes. Pikemaks analüüsiks ei jäänud lehes sageli ruumi: ajaleht ise oli enamasti 4-leheküljeline tihedalt täis trükitud rabe paber ja näib, et sellisena võimalikult odav. Pikemaid kriitilisi kirjutisi avaldasid esialgu kirjandusele spetsialiseerunud väljaanded Meelejahutaja ja Linda. Teatud ajani on märgatav ka n-õ tavalistes ajalehtedes ilmunud kriitika tendents teose sisu mittemeeldimise puhul autorit isiklikult rünnata.

Näib, et üks 19. sajandi lõpu kirjanduselu kesksemaid probleeme oli algupärasuse küsimus: selle all võib mõista muutuvat, kujunevat suhet nii autorlusse kui ka temaatikasse. Nii toob Visnapuu esile, et lõhe ajastute vahel jooksebki piki isikliku ja kollektiivse eraldusjoont: kui järelärkamisaegsed kirjanikud keskenduvad kollektiivsete, ühiskondlike teemade kajastamisele, siis aja edenedes, 20. sajandiks, süvenetakse isiklikku siseilma (Visnapuu 1919). Kollektiivsete teemade kajastajad olid omakorda märgatavalt kokkukoolituvad ka loomismeetodilt: ärkamisaegse šablooni järgi kirjutamist sel ajal ei taunitud. Kuna tsaaririigi tsensuuriorgan, Trükiasjade Peavalitsus, oli äärmiselt kahtlustav, avaldati päevapoliitilisi ja rahvuskultuurilisi seisukohti üsna tihti allegooriate kaudu. Hoopis rohkem kui Koidulat või Kreutzwaldi matkivad epigoonilised luuletajad Heinrich Heine loodus- ja armastusluulet, samuti mõtiskletakse mõtteluuletustes sageli luuletaja rolli ja olemuse üle ning püütakse iseennast positsioneerida. Lugejate pärast võistlevad aina uued ajakirjandusväljaanded omakorda näisid järskude kunstiliste uuenduste suhtes olevat konservatiivselt meelestatud, sest luulele seatud sisu selguse, tõeväärtuse ja keelekauniduse kriteeriume peeti üldkehtivaks.

Tundub mõneti vale üldistusena, nagu olnuks šabloonilisus ja epigoonilisus 19. sajandi viimastel kümnenditel ainuvalitsev. Jakob Liiv oli ilmselgelt üleminekuaja kirjanik. Seal, kus ühiskondliku moraali või tsensuuri surve luuletajaid ei kontrollinud ja täpselt väljakujunenud kirjutamisreegleid ei eksisteerinud, ilmnes märkimisväärsed arenguid: nii on hilisemad Liivi kriitikud rõhutanud tema keele- ja vormiarenduslikku tegevust, mõtteluule tähtsust ning – mis minu arvates olulisim – kodu- ja eriti loodusluule isikupära. Siinkohal on oluline meelde tuletada, et 19. sajandi lõpukümnenditel ilmunud tekstid olid kultuuri- ja ühiskonnaeluga äärmiselt seotud. Toonast teost lugedes tuleb silmas pidada, et seda ei loodud esmajoones kunstilisi, vaid rahvuslikke eesmarke silmas pidades; on ootuspärane, et raskuste kiuste püüti säilitada ärkamisaegset eestimeelsust.

Liivi luule retseptsiooni jälgides laguneb tema toonane kood alles 1905. aasta ja sellele järgnevate aastate paiku: nagu ühiskonnas, nii võttis kirjanduseluski esmalt võimust arusaamatus ja segadus, seejärel vaikus ja ajapikku selginemine. Esialgul ei osatud varem ilmselgelt tunnustatud Liivi suhtes selget seisukohta võtta, peagi aga jaguneti mitmesse leeri vastavalt kunsti- ja keeleuuenduse pooldamisele või mittepooldamisele. See, mida pidada heaks eesti kirjanduseks, ei olnud enam üheselt mõistetav. On paradoksaalne ja ehk ka ülekohtune, et Liivi hakatakse 1905. aasta paiku küllalt üksmeelselt ja järjekindlalt 19. sajandi lõpust pärinevaks rudimendiks pidama. Minu hinnangul oli tegemist küllalt paindliku ja muutustele avatud kirjanikuga, kes tabas üsna täpselt ajastu meeleolusid ja andis neid ka mitmekülgset edasi; kui elamuslikult ja kunstiküpselt see õnnestus, on mõistagi iseasi. Olles uurinud tema luule ülivastuolulist retseptsiooni, tundub, et suur osa kriitikuil laenasid üksteiselt märksõnu ja lasksid nii teatud hinnangud ringlusesse.

Liivi luule omandas uue tähenduse omariikluse saabudes: Liivist sai klassik. Ootamatult avastati ning hakati väärtustama tema isamaalist luulet. Liivi luuletused ja lugulaulud kuulusid gümnaasiumide kohustusliku kirjanduse nimekirja ja Tartu Ülikooli eesti keele õppekavva. Paistab, et laias plaanis hakati hindama tema vaikset, aga pidevat kohalolu ja rahvuslikku meelsust, olgu olud millised tahes. Samuti soosis suhtumise muutumist ilmselt pikem ajaline distants ning nostalgilised meeleolud. Taolisest isiklikust mälestusest on kantud Liivi luule esimene ulatuslikum analüüs Henrik Visnapuult (1919). Liivi vananedes või suurte sünnipäevade lähenedes püütakse mõtestada tema elutööd tervikuna, eriti aga luuleloomingut. Arvamusi ja rõhuasetusi selle suhtes, mida tema luules hinnata, oli erinevaid; Liivi mõtte-, isamaa-, armastus- ja loodusluulet on nii tunnustatud kui ka kritiseeritud. Kui 1880.–1890. aastate taustal hinnati Liivi keele- ja vormiarenduslikku tööd, siis hiljem tekitas paljudes kriitikutes võõristust just tema aegunud keelekasutus.

Tundub siiski, et Liivi looming on küllaltki elavat vastukaja pälvides kõnetanud lugejaid läbi aastate. Mida aeg edasi, seda selgemalt muutus Liiv omamoodi järelärkamisaja ikooniks. Ta kehtastas teatud eepohhi minevikust ja mõjus anakronismina, aga juba selle eest, et ta oli ikka veel elus ja loomisvõimeline, võeti ta looming soojalt vastu. Seda toetas kindlasti Liivi mälestusteraamatute üliosoosiv vastuvõtt: nii „Elu ja mälestusi” (1936) kui ka postuumselt ilmunud „Mälestusi lühijuttudes” (1938) pälvivad elavat vastukaja. Liivi looming muutus omamoodi märgiks. Mida aeg edasi, seda enam ei olnud see pelgalt Jakob Liivi looming, vaid seda hakati seostama kogu tema põlvkonnaga. Paljudes tekitas Liiv nostalgiat ja kehtastas kauget aega, kedagi, kes tõi meelde „noorusarmastuse”, aga ilmselt kehtastas Liiv paljude jaoks ka vaigse vastupanu, vastupidamise võimalikkust – kui mitte silmast lasta mõningaid paralleele 19. sajandi lõpukümnendite ja 1930. aastate olukorras, mis puudutas nii sõnabanduse võimalikku määra kui ka sise- ja välispoliitiliselt käärivat õhkkonda. Liivi kood oli jälle paigas: küllalt üksmeelselt paigutati kogu Liivi looming hilisesse ärkamisaega. Kindlasti ei saa selle põhjus olla ainult tema aegunud loomingus, kuna, nagu olen korduvalt viidanud, kirjutas autor sisuliselt katkematult surmani ja oli oma loomingus uuendustele küllaltki avatud. Kui aga Liivi ikooniline positsioon oli kehtestunud, taasavastati viimaks ka tema uuem luulelooming ning 1920. aastaid iseloomustanud distantseerumise asemel suhestuti 1930. aastate lõpul sellega juba märkimisväärselt: kas väärtustati selgesõnaliselt või vähemalt soovitati teatud konservatiivsemale lugejaskonnale.

Kirjaniku surma järel oli Merilaas tõenäoliselt ainus kriitik, kes kutsus kadunud aegade üle mõtisklevaid ning üldistusi tegevaid nostalgilisi kriitikuid üles süvenema kirjaniku kui üksiku ja kordumatu looja teostesse, nägema neis intiimset, isiklikku, eripärast. Kui varem sai osutatud Liivi loodusluule mitmetähenduslikkusele, siis tundub, et alles nüüd oli aeg küps ka selle mõtestamiseks – paraku on intrigeeriv teema jäänud põhjalikumalt lahti kirjutamata.

Liiv, kes oli loometöös silmatorkavalt produktiivne, avaldas oma seisukohti kirjanduse kohta harva ja napisõnaliselt, sekkudes vestlusesse vaid äärmisel vajadusel – kui ohus oli tema

aus nimi või kui juubeli puhul küsiti intervjuud. Nii märkis Liiv intervjuus Karl Ehrmannile, et erinevalt vend Juhanist pole ta kunagi tahtnud kirjanik olla, vaid kirjutanud „ainult selleks, et kirjutada” – „Jumalast külge loodud luuletamise haiguse pärast” (K. Eh. 1928). Sellegipoolest sai Liivi luulele osaks mitmekülgne vastuvõtt. Meistrist epigooniks, epigoonist ikooniks – Liivi luule retseptsioonis peegelduvad kirjanduse mõistmise vastuolud ja kujunemine läbi aegade.

Kirjandus

- Aavik, Johannes** 1929. Jakob Liiv. – Jakob Liiv, Lüürilised laulud. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk 7–18.
- A. J. [Anton Jürgenstein]** 1899a. Kõrbe lõvi. – Linda, nr 16, lk 258.
- A. J. [Anton Jürgenstein]** 1899b. Jakob Liiv. – Linda, nr 48, lk 779–780.
- A. J. [Anton Jürgenstein]** 1900. Püha kuju. – Linda, nr 16, lk 258–259.
- A. J. [Anton Jürgenstein]** 1907. Jakob Liivi kirjatööd. I. anne. Laulud. – Elu, 9. okt.
- A. P.** 1927. „Revolutsioon”. Jakob Liivi uuem lugulaul. – Virulane, 3. aug.
- Apostata** 1928. Jakob Liivi „Revolutsioon”. – Vaba Maa, 7. jaan.
- Aspel, A[leksander]** 1938. Eesti luule 1937. aastal. – Eesti Kirjandus, nr 3, lk 141–159.
- A–o** 1937. Jooni Jakob Liivi suurteosest „Revolutsioon” I ja II. – Kodu, nr 23, lk 706–707.
- Credo** 1929. Kirjanduslikke uudisteoseid. – Taluperenaine, nr 5, lk 150–152.
- E. T. [Erna Siirak]** 1937. Jakob Liiv: Revolutsioon II. – Üliõpilasleht, 18. sept.
- Eesti uuem kirjapõld** 1894. – Linda, nr 44, lk 698.
- [Jõgever, Jaan]** 1906. Vaimude org. – Eesti Kirjandus, nr 8, lk 250–252.
- Jõgever, J[aan]** 1910. Jakob Liivi kirjatööd. II. anne. Laulud ja lugulaulud. – Eesti Kirjandus, nr 5, lk 161–163.
- Järv, Ants** 2001. Kirjandus 1880.–1890. aastatel. – E. Annus, L. Epner, A. Järv, S. Olesk, E. Süvalep, M. Velsker, Eesti kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri, lk 96–118.
- K. Eh. [Karl Ehrmann]** 1928. Jakob Liivi külastamas. „Mina ei ole oma tööd sulle otsast imenud.” – Postimees, 27. aug.
- Kirjanik...** 1936 = Kirjanik Jakob Liivi esimese luuletiskogu ilmumisest 50 a. möödunud. – Kodu, nr 14, lk 443.
- Liiv, Jakob** 1883. Kaugel. – Eesti Postimees, 16. veebr.
- Liiv, Jakob** 1885. Auustatud hra Rõemuleid! – Meelejahutaja, nr 29, lk 173.
- Liiv, Jakob** 1894a. Palvetajad. – Postimees, 1. juuni.
- Liiv, Jakob** 1894b. „Postimehes” nr. 131 on üks herra + ... – Postimees, 7. juuli.
- Liiv, Jakob** 1894c. „Postimehes nr. 163 avaldas herra + ... – Postimees, 25. aug.
- Liiv, Jakob** 1894d. Mina kui variseerlik vahtija. – Postimees, 26. aug.

- Liiv, Jakob** 1899a. Reinuvader. – Uus Aeg, 10. sept.
- Liiv, Jakob** 1899b. Reinukese peres. – Eesti Postimehe lisa Õhtused kõned, 23. sept.
- Liiv, Jakob** 1910. Seletuseks. – Eesti Kirjandus, nr 6, lk 269–270.
- Liiv, Jakob** 1927. Kas on lugulaul „Kõrbelõvi” algupärane töö või tõlge? – Vaba Maa, 21. aprill.
- Luuletaja Jakob Liiv** 1909. – Perekonnaleht, nr 7, lk 55.
- Luuletajate oraakel.** 1887. – Meelejahutaja, nr 19, lk 150–151.
- Merilaas, Kersti** 1938. Jakob Liivi lüürika päämotive. – Looming, nr 3, lk 323–328.
- Mikkel, Marju** 2007. Nooreestlased ja nende lugejad: ootushorisonidist 1905.–1915. aastate päevakriitika põhjal. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetoolis. – <http://lepo.it.da.ut.ee/~mirjumar/Mikkel-2007-TY-baka.pdf> (vaadatud 25. 09. 2009).
- Nimbus** 1929. Jakob Liivi looduslüürikast. 70 aastat elu, 50 kirjanikupõlve. – Vaba Maa, 28. veebr.
- Olesk, Sirje** 1989. Eesti luule XIX sajandi viimasel veerandil. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 150–162.
- Oras, Ants** 1929. Jakob Liiv seitsmekümneaastane. – Virulane, 28. veebr.
- Põldmäe, Rudolf** 2000. Liiv, Jakob. – Eesti kirjanike leksikon. Koost O. Kruus, H. Puhvel. Toim H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 289–290.
- Rannit, Aleksei [Aleksis]** 1937. Jakob Liiv: Revolutsioon II. – Kunst ja Kirjandus, nr 31, lk 121.
- Raudmäe, Kristi** 2008. Kirjanduse auhindamised Eestis: esimesed katsed 1887–1917. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 929–948.
- Raudsepp, E[rnst]** 1937. Jakob Liiv: Revolutsioon II. – Eesti Kirjandus, nr 5, lk 264.
- Roos, Jaan** 1938. Jakob Liiv surnud. – Eesti Kirjandus, nr 2, lk 65–68.
- Ruut, K[aarli]** 1907. Uued raamatud. – Eesti Kirjandus, nr 2, lk 25–31.
- Rõemuleid, J.** 1885. Kaugel. – Meelejahutaja, nr 27, lk 156.
- Suits, Gustav** 1968. Eesti kirjandus. – Looming, nr 10, lk 1564–1576.
- S–s [Gustav Suits]** 1901a. Püha kuju. – Kiired, nr 1, lk 141–142.
- S–s [Gustav Suits]** 1901b. Jakob Liivi laulud. – Kiired, nr 1, lk 142–144.
- T. K.** 1907. Jakob Liivi kirjatööd. 1. anne. – Rahvaleht, 18. jaan.
- Teised ajalehed** 1899a. – Eesti Postimees, 7. okt.
- Teised ajalehed** 1899b. – Eesti Postimees, 18. nov.
- Teised ajalehed** 1899c. – Eesti Postimees, 9. dets.
- Teised lehed** 1899a. – Uus Aeg, 23. nov.
- Teised lehed** 1899b. – Uus Aeg, 30. nov.
- Teised lehed** 1899c. – Uus Aeg, 7. dets.
- Teised lehed** 1899d. – Uus Aeg, 14. dets.
- Teistest lehtedest** 1899. – Uus Aeg, 1. okt.
- u–** 1900. Püha kuju. – Postimees, 3. juuli.
- Viiding, Paul** 1938. Luuletaja Jakob Liiv. – Eesti Päevalehe lisa Kunst ja Kirjandus, nr 4, lk 14.
- „Viru Kannel”** 1936 = „Viru Kannel” 50 a. vana. Kirjanik Jakob Liiv’i esikluuletiskogu ilmumisest 50. a möödunud. – Vaba Maa, 18. juuli.

Viru kannel I 1886a. – Meelejahutaja, nr 35, lk 279.

Viru kannel I 1886b. – Valgus, 19. sept.

Viru kannel I 1886c. – Virulane, 7. okt.

Viru kannel II 1891. – Olevik, 16. dets.

Visnapuu, Henrik 1919. Jakob Liiv luuletajana. – Postimees, 1. märts; 5. märts; 7. märts.

Visnapuu, Henrik 1929. Jakob Liiv luuletajana. Luuletaja 70. sünnipäeva puhul. – Eesti Kirjandus, nr 2, lk 49–59; nr 3, lk 97–112.

Visnapuu, Henrik 1938. Jakob Liivi luulepärandusest. – Varamu, nr 2, lk 251–254.

X. 1892. Viru kannel. II. anne. – Sakala, 3. jaan.

† 1894. Postimehe nr 118 on riimitükk „palvetajatest” leida... – Postimees, 20. juuni.

+ 1894a. Veel kord Jakob Liivi „palvetajatest” P nr. 118. – Postimees, 28. juuli.

+ 1894b. Jakob Liiv on mind tõesti sundinud... – Postimees, 5. sept.

Pille-Riin Larm – Tartu Ülikooli eesti kirjanduse eriala doktorant. Uurimissuunad: 19. sajandi eesti kirjandus ja ajakirjandus, kirjanduskriitilise mõtte areng.

E-post: pilleriin.larm@gmail.com